МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
(Минобрнауки ЧР)

НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН
ДЕШАРАН А, IИЛМАНАН А МИНИСТЕРСТВО

П Р И К А З

22.12.2020г № 1366-п

г. Грозный

Об утверждении
контрольных измерительных материалов
по чеченскому языку, кодификатора
и спецификации к ним

В соответствии с Порядком проведения государственной итоговой аттестации по образовательным программам основного общего образования, утвержденным приказом Министерства просвещения Российской Федерации, Федеральной службы по надзору в сфере образования и науки от 7 ноября 2018 г. № 189/1513,

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Утвердить контрольные измерительные материалы по чеченскому языку, кодификатор и спецификацию к ним согласно приложениям № 1, № 2;
2. Контроль за исполнением настоящего приказа возложить на первого заместителя министра И.Д. Тааева.

Министр И.Х. Байсултанов

КОПИЯ ВЕРНА
гл. спец-эксп ОК
"22" 12 2020 г.

Приложение №1
к приказу Министерства образования и науки
Чеченской Республики
от « 22 » ... 2020 г. № 1356-п

Нохчийн мотт. 9 класс

Дешархой НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьрта экзамен дӀаяхьа кийча хиларан тӀегӀанан лехамийн а, чулацаман элементийн а кодификатор

Нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзамен дӀаяхьарехь коьртачу юкъардешаран коьрта дешаран программа Ӏаморан жамӀаш толлучу лехамийн а, чулацаман элементийн а кодификатор талламан-лараран коьчалийн (кхин дӀа – ТЛК) чулацам а, дӀахӀоттам а билгалбечу документех цхьаъ ю. Кодификатор – иза коьртачу юкъардешаран коьрта дешаран программа Ӏаморан жамӀаш толлучу лехамийн а, толлучу чулацаман элементийн а системе балийна ларам (перечень) бу, шена чохь хӀора декъана билгалйина код а йолуш.

Кодификаторо гойту коьртачу юкъардешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт (приказ Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897; «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования», утвержденный приказом Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897 (приказ Минобрнауки России от 31.12.2015) нохчийн меттан коьртачу юкъардешаран пачхьалкхан стандартан федеральни компонентаца цхьаьнадар (приказ Минобразования России от 05.03.2004 № 1089 «Об утверждении Федерального компонента государственных образовательных стандартов начального общего, основного общего и среднего (полного) общего образования»).

Кодификатор шина декъах лаьтта:

– 1-гӀа дакъа. «НОХЧИЙН МЕТТАН коьрта юкъардешаран программаш караерзийна дешархой кийча хиларан тӀегӀан лехамийн ларам (перечень)»;

– 2-ра дакъа. «НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьрта экзаменехь толлучу чулацаман элементийн ларам (перечень)».

Кодификаторна юкъа ца балийна экзаменехь талла йиш йоцу кийча хиларан тӀегӀан лехамаш.

1-ра дакъа. НОХЧИЙН МЕТТАН коьрта юкъардешаран программаш караерзийна дешархой кийча хиларан тӀегӀанан лехамийн ларам

ХӀокху декъехь гайтина арахецархой ПКЭ-на (ОГЭ) кийча хиларан тӀегӀанан лехамийн ларам.

Толлучу лехаман код	Экзаменационни белхан тӀедахкарша толлучу коьрта юкъардешаран программа караерзоран жамӀийн лехамаш	
	Коьртачу юкъардешаран пачхьалкхан стандартан федеральни компонент	**Коьртачу юкъардешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт**
1	***Анализан тайп-тайпана кепаш***	

	1.1	Меттан дакъош довзар, церан анализ яран тайп-тайпана кепаш	***Къамелан гlуллакхдаран некъаш кхиор (ладогlар, ешар, йоза):*** хьалха хlоттийначу lалашоне а, уьйр лелоре а хьаьжжина, тайп-тайпанчу текстан аларш кхолла хаар (хlоттийначу хаттарна тlечlагlдаран жоп, изложени, сочинени, аннотаци, план, и.д.кх.); барта а, йозанан а коьрта башхаллаш билгалъяхар
	1.2	Текстан тема а, коьрта маьlна а, текстан я цуьнан декъан маьlнин тайпа къастор	
	1.3	Къамелан мотт, lилманан стиль, гlуллакхан стиль, публицистически стиль, исбаьхьаллин литературин мотт къасто хаар	
2		***Аудировани а, ешар а***	
	2.1	Барта а, йозанан а хааман информацих (lалашонах, коьртачу а, тlетоьхначу а темех, гуш йолчу а, къайлахчу а информацих) нийса кхетар	***Къамелан гlуллакхдаран некъаш кхиор (ладогlар, ешар, йоза):*** нохчийн маттахь ешаран хаарш кхиор (lаморан, довзаран, хьажаран), ешначу коьчалан чулацам тобар, ткъа иштта, текстан коьрта ойла а, кхетамаш а схьакъасто хаар; тlечlагlдаран гlирсийн мах хадор; ладогlаран тайп-тайпана некъаш карадерзор (кхоччуш кхетарца а, коьртачу чулацамах кхетарца а оьшу хаамаш схьахаржа хаарца); йозанан а, барта а къамелан аларийн мах хадо хаар; коммуникативни цанисделлачун коьрта бахьанех кхетар а, царах кхето хаар а; нийса а, шен метта а дош далош, шен а, кхечуьнан а къамелан мах хадор. **Дешнийн бараман хьал кхиор; къамелдаран кепе а, хьоле а хьаьжжина, ойланаш, синхаамаш паргlат бийцархьама, къамелехь пайдаоьцучу грамматически гlирсийн барам алсамбаккхар:** барта а, йозанан а къамел хlотторехь дошамех пайдаэца хаар, дешан лексически маьlна (нийса а, тардина а) къасторна оьшу хаамаш схьаэцаран lалашонца дошамех пайдаэцар; нийсаяздаран дошамех пайдаэцар; фразеологизмийн маьlна а, цунах пайдаэцаран башхалла билгалъяккхархьама,
	2.2	Тайп-тайпанчу стилийн, жанрийн тексташ ешар	
	2.3	Ешаран тайп-тайпана кепаш хаар (lаморан, йовзаран, хьажаран)	
	2.4	Тайп-тайпанчу хаарийн хьостанашкара информаци схьахаржар	
	2.5	Лингвистически дошамех, литературех паргlат пайдаэца хаар	

			фразеологически дошамех пайдаэцар; дешнашна синонимаш, антонимаш ялоран lалашонца дошамех пайдаэцар
3		***Йоза***	
	3.1	Хаттарех пайда а оьцуш, жима йозанан текст хlотто хаар	***Къамелан гlуллакхдаран некъаш кхиор (ладоглар, ешар, йоза):*** йозанан а, барта а къамелан аларийн мах хадо хаар; коммуникативни цанисделлачун коьрта бахьанех кхетар а, царах кхето хаар а; нийса а, шен метта а дош далош, шен а, кхечуьнан а къамелан мах хадор. **Дешаран а, ша-шен дешаран а процессехь личностан интеллектуальни а, кхолларалин а хьуьнарш кхиарехь матто лоцучу декъах кхетар:** шен къамел вовшахтохархьама а, дlадахьархьама а, къамелан гlирсех кхеташ пайдаэцар; шен къамел кlаргдаран а, нохчийн литературни маттах пайдаэцарехь оьздангалла кхиоран а, шен меттан хаарийн мах хадо а, уьш кхин дlа а кхиоран lалашонан а лаам хилар
	3.2	Тайп-тайпанчу стилийн, жанрийн тексташ кхоллар (шена хетарг, аннотаци, къамел дар, кехат яздар, расписка, дlахьедар (заявление)	
	3.3	lалашоне а, теме а, уьйрашка а хьаьжжина, меттан гlирсаш вовшахтоха а, харжа а хаар	
	3.4	Монологан а, диалоган а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца хаар	
	3.5	Шен ойланаш барта а, йозанца а парглат, нийса йийца хаар, текст хlотторан бакъонаш ларъеш (ойланийн некъ, хьалха-тlаьхьалла, йозуш хилар, темица йоглуш хилар и. дl. кх.)	
	3.6	Бакъдолчух а, гонахьарчу хиламех а: ешначух, хезначух, гиначух – шена хетарг нийса доглуш дийца хаар	
	3.7	Шен къамелан уьйрашкахь хlинцалерчу нохчийн литературни меттан аларан, лексически, грамматически норманаш ларъяр	
	3.8	Йозанехь орфографически а, пунктуационни а коьрта бакъонаш ларъяр.	
	3.9	Нохчийн меттан оьздангалла къамелехь ларъяр	
	3.10	Ша дечу къамелан таллам а, нийса жамl а дар; къамелехь а, йозанехь а гlалаташ лаха а, нисдан а хаар; шен тексташ тоян хаар	

2-гӀа дакъа. НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьрта экзаменехь толлучу чулацаман элементийн ларам

Нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзаменехь толлучу чулацаман элементийн ларам хӀоттийна 2004-чу шеран коьрта юкъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан компонентан буха тӀехь.

Стоммачу курсиваца гайтина чулацаман даккхий дакъош (блокаш), лахахь уьш мелла а кегийчу дакъошка декъна. Цу кодификаторан хӀора декъо гойту дешаран чулацаман алсамдаьккхина дидактически дакъа (единица), шеца масех тематически дакъа (единица) хила йиш йолу. ШолгӀачу бӀогӀамалгехь гойту шена ТЛК-н (КИМ) тӀедахкарш кхуллуш болчу чулацаман элементан код.

Декъан код	Толлучу элементан код	Экзаменационни белхан тӀедахкарша толлучу чулацаман элементаш	
		Коьртачу юкъардешаран пачхьалкхан стандартан федеральни компонент	**Коьртачу юкъардешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт**
1		***Фонетика***	
	1.1	Аьзнаш а, элпаш а	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар:** дешан аьзнийн хӀоттам билгалбаккхар, дакъошка нийса декъар, дешан аьзнийн характеристика; дешан фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически анализ яр
	1.2	Дешан фонетически анализ	
2		***Лексика а, фразеологи а***	
	2.1 2.2	Дешан лексически маьӀна Синонимаш. Омонимаш. Антонимаш	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар:** дешан а, масех маьӀна долчу дешан а, стилистически башхалла йолчу дешан а лексически маьӀна а, царах пайдаоьцу меттиг а билгалъяккхар; синонимаш, антонимаш ялор; дешан фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически анализ яр
	2.3	Фразеологически карчамаш	
	2.4	Схьадовларца а, пайдаэцарца а декъалучу дешнийн тобанаш	
	2.5	Лексически анализ	
3		***Морфемика а, дошкхолладалар а***	

	3.1	Дешан маьӀне дакъош (морфемаш)	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар:** дешан дошкхолладаларан, грамматически, маьӀнин анализ яран буха тӀехь дош морфемашка декъар; дошкхолладаларан некъаш а, кеп хийцаран, дошкхолларан морфемаш а къасто хаар; дешан фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически анализ яр
	3.2	Дешан морфемни анализ	
	3.3	Дошкхолладаларан коьрта некъаш	
	3.4	Дешан дошкхолладаларан анализ	
4		***Грамматика. Морфологи***	
	4.1	Коьрта къамелан дакъош	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар:** коьрта а, гӀуллакхан а къамелан дакъойн морфологически таллам бар; юкъара грамматически маьӀнин, коьртачу къамелан дакъойн морфологически билгалонийн характеристика, церан синтаксически гӀуллакх билгалдаккхар, дешан фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически анализ яр. **Маттах долчу Ӏилманийн хаарийн систематизаци; меттан дакъойн а, тӀегӀанийн а дозуш хиларх кхеташ хилар; лингвистикин юьхьанцара кхетамаш караберзор:** коьрта, гӀуллакхан къамелан дакъош довзар а, маьӀнашка а, коьрта грамматически билгалонашка а хьаьжжина, церан кепаш йовзар а; цӀердешнаш, билгалдешнаш, цӀерметдешнаш, терахьдешнаш, куццдешнаш довзар; хандешнаш, причастеш, деепричастеш, церан морфологически билгалонаш йовзар; дештӀаьхьенаш, дакъалгаш, хуттургаш, церан тайпанаш довзар, дакъалгийн маьӀнийн башхаллаш къастор
	4.2	ГӀуллакхан къамелан дакъош	
	4.3	Дешан морфологически анализ	
5		***Грамматика. Синтаксис***	
	5.1	Дешнийн цхьаьнакхетар	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а**

	5.2	Предложени. Предложенин грамматически лард .Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми	**(фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар:** синтаксисан коьрта дакъош довзар; предложенин синтаксически анализ кхочушъяр; предложенин коьртаза меженаш, предложенин цхьанатайпана меженаш, предложенин шакъаьстина меженаш, тӀедерзарш, юкъадало дешнаш довзар; предложенин грамматически лард билгалъяккхар; чолхе предложени йовзар
	5.3	Предложенин коьртаза меженаш: кхачам, къастам, латтам	
	5.4	ЦхьанахӀоттаман а, шинахӀоттаман а предложенеш	
	5.5	Яьржина а, яржаза а предложенеш	
	5.6	Юьззина а, юьззина йоцу а предложенеш	
	5.7	Чолхеяьлла цхьалхе предложени	
	5.8	Чолхе предложени	
	5.9	Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенера цхьалхечу предложенийн маьӀнаш	
	5.10	Ийна чолхе предложенеш	
	5.11	Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор	
	5.12	Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам	
	5.13	Чолхечу предложенин синтаксически анализ	
	5.14	Синтаксически анализ (жамӀ дар)	
6		***Орфографи***	
	6.1	Орфограмма	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а караерзор;** барта а, йозанан а белхаш кхуллуш, къамелехь меттан норманех пайдаэца хаар; дош нийсаяздаран бакъонех пайдаэцар; гӀуллакхан къамелан дакъош нийсаяздаран бакъонаш караерзор а, царех йозанехь пайдаэца хаар а; дош нийса сехьадаккха хаар; цӀердешнийн, билгалдешнийн, цӀерметдешнийн, терахьдешнийн, хандешнийн кепаш бакъонашца хийцар. **Дешаран а, ша-шен дешаран а процессехь личностан интеллектуальни а, кхоллараллин а хьуьнарш кхиарехь матто лоцучу декъах кхетар:** барта а, йозанан а къамелехь меттан коьрта норманаш
	6.2	Дешнийн чаккхенгахь шала мукъаза элпаш яздар	
	6.3	Дешнийн орамехь шала мукъаза элпаш яздар	
	6.4	Шала шалха элпаш нийсаяздар	
	6.5	Мукъачу элпийн Е, Ё, Ю, ЮЬ, Я, ЯЬ нийсаяздар	
	6.6	Дешхьалхенийн нийсаязъяр	
	6.7	Дешнийн орамаш вовшахкхетарца чолхе дешнаш кхолладалар а, нийсаяздар а	
	6.8	Дешхьалхенийн, дештӀаьхьенийн нийсаязъяр	
	6.9	Дожарийн чаккхенаш нийсаязъяр	
	6.10	Хандешнийн чаккхенаш нийсаязъяр	
	6.11	Дацаран дакъалгаш ЦА, МА нийсаяздар	
	6.12	Дацаран цӀерметдешнийн нийсаяздар	
	6.13	Куцдешнийн нийсаяздар	
	6.14	Къамелан дакъош цхьаьна а, къаьстина а, дефисца а яздар	

	6.15	Орфографически анализ	ларъяр
7		***Пунктуаци***	
	7.1	Подлежащиний, сказуеминий юккъехь сацаран хьаьркаш	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а караерзор;** диалогехь, цитированехь, ма-дарра къамелехь, чолхе, цхьалхе предложенешкахь, предложенин чаккхенехь сацаран хьаьркаш хIитторан бакъонех пайдаэцар
	7.2	Чолхеяьллачу цхьалхечу предложенехь сацаран хьаьркаш	
	7.3	Шакъаьстинчу къастамашца сацаран хьаьркаш	
	7.4	Шакъаьстинчу латтамашца сацаран хьаьркаш	
	7.5	Дустаран карчамашца сацаран хьаьркаш	
	7.6	Латтаман дурсашца сацаран хьаьркаш	
	7.7	Предложенин шакъаьстинчу меженашца сацаран хьаьркаш	
	7.8	Предложеница грамматически уьйр йоцчу дешнашца сацаран хьаьркаш	
	7.9	Чолхеяьллачу предложенехь сацаран хьаьркаш (жамI дар)	
	7.10	Ма-дарра къамелехь а, цитаташкахь а сацаран хьаьркаш	
	7.11	Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенехь сацаран хьаьркаш	
	7.12	Чолхе-карарчу предложенехь сацаран хьаьркаш	
	7.13	Ийна чолхечу предложенешкахь сацаран хьаьркаш	
	7.14	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш	
	7.15	Хуттургаш йолчу а, йоцчу а чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш	
	7.16	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь тире	
	7.17	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь шитIадам	
	7.18	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь пунктуаци	
	7.19	Пунктуационни анализ	
8		***Къамел***	
	8.1	Текст – къамелан произведени. Текстан маIнин а, композиционни а цхьаалла	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар:** текстан анализ а, текстан
	8.2	Текстехь предложенийн уьйран гIирсаш	
	8.3	Къамелан стилаш	

	8.4	Теме, Iалашоне, тIекаренан хьелашка, къамел хьаьнга деш ду хьаьжжина, меттан гIирсаш харжар	коьрта билгалонаш йовзар а; тема а, коьрта маьIна а, коьрта дешнаш а, микротемаш а къасто хаар; къамелан гIуллакхан-маьIнин тайпанаш къастор а, иштта тайп-тайпанчу кепехь텍сташ кхоллар а, церан дIахIоттаран норманаш ларъяр а
	8.5	Текстан анализ	
	8.6	Тайп-тайпана стилаш а, маьIнийн къамелан тайпанаш а долу тексташ кхоллар	
9		***Меттан норманаш***	
	9.1	Лексически норманаш	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а караерзор;** синонимийн маьIнийн, стилистически башхаллаш схьакарор, маьIне хьаьжжина, царах къамелехь пайдаэцар; бартбарехь а, урхаллехь а, деепричастни карчамца йолу предложени ялорехь а, текстан дакъош, предложенеш вовшахтосуш, цIерметдешнех пайдаэцарехь а, хуттургийн гIоьнца предложенеш хIитторехь а грамматически норманаш ларъяр
	9.2	Грамматически норманаш (морфологически норманаш)	
	9.3	Грамматически норманаш (синтаксически норманаш)	
10		***Нохчийн меттан къамелан суртхIоттор***	**Нохчийн меттан коммуникативни-эстетически таронех пайдаэцар:** къамелехь синтаксисан, лексикин, фонетикин суртхIотторан гIирсийн коьрта тайпанаш довзар а, церан характеристика а (эпитет, метафора, гипербола, олицетворени, дустар, дустаран карчам, фразеологизм, синонимаш, антонимаш, омонимаш); къамелехь оьшучохь фразеологически карчамех пайдаэцар; синхаамаш гайтарехь айдардешнаш нийса юкъадалор
	10.1	СуртхIотторан гIирсийн анализ	

Приложение №2
к приказу Министерства образования и науки
Чеченской Республики
от «22» 12 2020 г. № 1356-п

Нохчийн мотт. 9кл.

2021 шарахь НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьрта экзамен дIаяхьа лерина йолу талламан-лараран коьчалийн спецификаци

1. ПКЭ-на леринчу талламан-лараран коьчалийн лехам

ПКЭ (ОГЭ) – иза федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан лехамашца цхьаьнайогIуш йолчу коьртачу юкъардешаран программашца дешархоша карадерзийначу жамIийн цхьаьнадар билгалдаккхаран Iалашонца дIахьош йолчу пачхьалкхан жамIдаран аттестацин кеп ю.

Билгалъяьхначу Iалашонашка кхачархьама, пайдаоьцу стандартизированни кепехь йолчу тIедахкарийн комплексех лаьттачу талламан-лараран коьчалех (ТЛК) 29.12.2012 №273-ФЗ «Российски Федерацин дешаран хьокъехь» йолчу федеральни бакъонца а, 07.11.2018 №189/1513 Россин Минпросвещенис а, Рособрнадзора а омрица тIечIагIдинчу коьртачу юкъардешаран программашца пачхьалкхан жамIдаран аттестаци дIаяхьаран низамца а цхьаьнайогIуш дIахьо ПКЭ.

2. ТЛК-н чулацам билгалбен документаш

ТЛК-н чулацам билгалболу коьртачу юкъардешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан а (приказ Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897), иштта, коьртачу юкъардешаран герггара программа тидаме а оьцуш (одобрена решением Федерального учебно-методического объединения по общему образованию (протокол от 08.04.2015 № 1/15), коьртачу юкъардешаран «федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь бинчу хийцамийн хьокъехь» документан а буха тIехь (приказ Минобрнауки России от 31.12.2015).

ТЛК хIоттийна, толлучу чулацаман хьалха-тIаьхьалла нохчийн меттан коьртачу юкъардешаран пачхьалкхан стандартан федеральни компонентаца цхьаьнаяр тидаме а оьцуш (приказ Минобразования России от 05.03.2004 № 1089 «Об утверждении Федерального компонента государственных образовательных стандартов начального общего, основного общего и среднего (полного) общего образования»).

3. ТЛК-н дIахIоттам кхолларан а, чулацам харжаран а некъаш

Экзаменационни балхо толлу дешархойн лингвистически компетенци (маттах а, къамелах а долу хаарш; шайн балха тIехь лингвистически хаарех пайдаэца хаар, иштта довзийтаран, классификацин, жамIдаран дешаран меттан хаарш а, карадирзинарш а). Меттан норманаш (лексически, грамматически, стилистически, нийсаяздаран, пунктуационни) ларъярца доьзна долчу хаарша а, карадирзинчара а гойту дешархойн меттан компетенцин барам. Къамелан белхан продуктивни а, рецептивни а карадирзинарш дешархошна хааран барамехь толлу белхан коммуникативни компетенци.

Коьртачу ишколехь дешар чекхдоккхуш, экзамен лучеран кечамбаран барам а, нохчийн маттана кечамбаран барамехь болу пачхьалкхан лехамаш а цхьаьнабогIуш хиларан мах хадо таро ло экзаменехь делла тIедахкарш кхочушдаро. Цо таро хуьлуьйту лакхарчу классашкахь дешар кхиамца дIадахьа.

ПКЭ-н экзаменационни болх вариативность ларъеш хIоттийна: экзамен лучунна бакъо ло сочиненин кхаа вариантех цхьаъ харжа.

Къаьстинчу тIедахкарийн а, берриге экзаменационни белхан а мах хадоран къепе (система) кхоьллина нохчийн мотт хьехаран ламасташ а, педагогически дустарийн белхан а, теорин а лехамаш ларбеш.

4. ТЛК-н чулацаман а, дIахIоттаман а характеристика

ТЛК-н хIора вариант кхаа декъах а льтта, шайн кепаца а, чолхаллин барамца а къаьсташ долу 9 тIедиллар юкъа а лоцу.

1-ра дакъа (1-ра тIедиллар) – ладоьгIначу текстан буха тIехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбен жима йозанан болх.

2-гIа дакъа (2-8 тIедахкарш) – доцца жоп даларан тIедахкарш.

Экзаменационни балха тIехь хьалха хIиттийна хIокху тайпана доцца жоп даларан тIедахкарш:

– ша вовшахтоьхна доцца жоп дIаяздаран тIедиллар;

– хьалха хIиттийначу жоьпашна юкъара нийса долу цхьаъ схьакъасто а, дIаяздан а хаар.

3-гIа дакъа (9-гIа альтернативни тIедиллар) – ешначу текстан буха тIехь, ялийначу клишех пайда а оьцуш, шена хетарг схьаала хаар толлуш долу даьржинчу жоьпаца йиллинчу кепехь тIедиллар (сочинени).

ТIедахкарш экзаменационни белхан дакъошка декъар гайтина 1-чу таблицехь.

1-ра таблица.

ТIедахкарш белхан дакъошца декъар

Белхан дакъош	ТIедахкарийн барам	Лаккхара юьхьанцара балл	ТIедахкарийн тайпанаш
1-ра дакъа	1 (1-ра тIедиллар)	5	Даьржинчу жоьпаца тIедиллар
2-гIа дакъа	7 (2-8 тIедахкарш)	7	Доццачу жоьпаца тIедиллар
3-гIа дакъа	1 (9-гIа тIедиллар)	9	Даьржинчу жоьпаца тIедиллар
1, 3-гIий дакъош		Къамел ма-дарра а, нийса а дIаяздан хаарна – 10 балл	
Дерриге а	9	31	

«Нохчийн мотт» дешаран предмет Iаморан предметни жамIийн тайп-тайпанчу дакъошна таллам барна лерина тIедахкарш декъар гайтина 2-чу таблицехь.

2-гIа таблица.

ТIедахкарш Iаморан предметни жамIаш толлучу блокашка декъар

Iаморан предметни жамIийн блокаш (ФГОС цхьаьнайогIуш)	ТIедахкарийн барам	Лаккхара юьхьанцара балл	Берриге а белхан лаккхарчу юьхьанцарчу баллах (31 балл) чулацаман хIора декъан тIедахкарийн лаккхарчу юьхьанцарчу баллан процент
Къамелан гIуллакхдаран некъаш кхиор (ладогIар, ешар, йоза)	2	14	45
Дешан тайп-тайпана анализ яран	7	7	23

а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар			
Маттах долчу Iилманийн хаарийн систематизаци; меттан дакъойн а, тIегIанийн а дозуш хиларх кхеташ хилар; лингвистикин юьхьанцара кхетамаш караберзор	Дакъош 1,3		
Дешнийн бараман хьал кхиор; къамел даран кепе а, хьоле а хьаьжжина, ойланаш, синхаамаш паргIат бийцархьама, къамелехь пайдаоьцучу грамматически гIирсийн барам алсамбаккхар	Дакъош 1,3		
Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а караерзор; барта а, йозанан а белхаш кхуллуш, къамелехь меттан норманех пайдаэца хаар	Дакъош 1,3 (дерриш а)	10	32
Дерриге а	9	31	100

5. ПКЭ-н ТЛК-н тIедахкарш, чулацаме а, толлучу хаарийн, гIуллакхдаран некъашка а хьаьжжина, декъар

ТIедахкарш «Нохчийн мотт» предметан коьртачу чулацаме дакъошка декъар 3-чу таблицехь гайтина.

3-гIа таблица.

ТIедахкарш «Нохчийн мотт» предметан коьртачу чулацаме дакъошка декъар

Чулацаме дакъош	ТIедахкарийн барам	Лаккхара юьхьанцара балл	Берриге а белхан лаккхарчу юьхьанцарчу баллах (31 балл) чулацаман хIора декъан тIедахкарийн лаккхарчу юьхьанцарчу баллан процент
Къамел. ЛадогIар. Барта къамелах нийса кхетар. Йозанца чулацам схьабийцар (ладоьгIначу текстан буха тIехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш далар)	1	5	16
Синтаксис	2	2	7
Пунктуаци	1	1	3
Орфографи	1	1	3
Къамел. Дешар. Йозанан къамелах нийса	1	1	3

кхетар			
Нохчийн меттан къамелан суртхIоттор	1	1	3
Лексика	1	1	3
Къамел. Йоза. ТIедилларе хьаьжжина, шен чулацамца а, маьIница а йогIу текст хIоттор	1	9	29
Къамел ма-дарра а, нийса а дIаяздар	1,3 дакъош (дерриш а)	10	33
Дерриге а	9	31	100

Нохчийн меттан ПКЭ-н экзаменационни кепан тIедахкарш тайп-тайпана ду, шен меттан коьчалшка хьаьжжина (хьажа 4-чу таблице).

Экзамен лучо болх бо текстан чулацаман меттан хиламашца; хаттаршна жоьпаш даларца жима йозанан болх кхочушбо, шен йозанан монологически дIаалар кхуллу.

4-гIа таблица.

ТIедахкарш меттан коьчалца болчу белхан тайпанашка декъар

Меттан коьчалца болчу белхан тайпанаш	ТIедахкарийн барам	Лаккхара юьхьанцара балл	Берриге а белхан лаккхарчу юьхьанцарчу баллах (31 балл) процентах меттан коьчалца болчу белхан тайпанийн кхочушдинчу тIедахкарийн лаккхарчу юьхьанцарчу баллан процент
Хаттаршна жоьпаш даларца жима йозанан болх кхочушбар	1	5	16
Текстаца болх: текстан чулацаман меттан хиламашца болх бар (текстан меттан анализ)	7	7	22
Сочинени язъяр	1	9	29
Практически нийсаяздар		10 (язйинчу сочиненин, хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан белхан буха тIехь)	33
Дерриге а	9	31	100

6. ТЛК-н тIедахкарш шайн чолхаллин барамашца декъар

Экзаменационни белхан дерриге тIедахкарш юьхьанцарчу чолхаллин барамехь ду.

7. Нохчийн меттан ПКЭ дIаяхьаран хан

Экзаменационни болх кхочушбарна лерина ю 235 минот.

8. ГIоьнна лерина коьчалш

Экзамен лучарна бакъо ло нийсаяздаран (орфографически) дошамах пайдаэца.

9. Къаьстина тIедахкарш а, берриге экзаменационни болх а кхочушбаран мах хадоран къепе (*система*)

Белхан **1-чу декъан** тIедилларан (хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан белхан) жоьпан мах хадабо леррина хIоттийначу критерешца. Хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан балхана лерина лаккхара балл – **5**.

Белхан **2-чу декъан** хIора тIедиллар нийса кхочушдарна арахецархочунна 1 балл ло. Жоп нийса цадаларна я жоп делла цахиларна ноль балл хIоттайо. Экзамен лучунна белхан 2-чу декъан тIедахкарш нийса кхочушдарна хIитточу баллийн лаккхара барам – **7**.

Белхан **3-чу декъан** тIедилларан жоьпан мах хадабо леррина хIиттийначу критерешца.

Сочиненина-ойлаярна (альтернативни тIедилларна) лерина лаккхара балл – **9**.

Экзамен лучун йозанан къамел ма-дарра а, нийса а дIаяздаран мах хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх, сочинени талларан буха тIехь цхьаьна **10** баллаца хадабо.

Нохчийн меттан экзамен лучо берриге а экзаменационни болх кхочушбарна хIитточу **баллийн лаккхара барам – 31.**

Экзаменационни белхаш шина эксперто толлу. Эксперташа экзаменационни белхан хIора тIедилларна йогIуш йолу балл хIоттайо. Нагахь санна цу шина эксперто хIиттийна баллаш цхьаьнайогIуш ца хилахь, и болх кхоалгIачу эксперто толлу. Дешаран предметаца йогIуш йолчу мах хадоран критерешкахь билгалдина ду баллийн цхьаьнацадар.

Предметни комиссин председатело кхоалгIа талламхо (эксперт) хIоттаво хьалха и белхаш толлуш цахиллачарах.

Хьалха теллинчу белхийн мах хадоран баллийн информаци кхоалгIачу талламхочуьнга (эксперте) дIало.

КхоалгIачу талламхочо (эксперто) хIиттийна баллаш тIаьххьара ю.

Ладам боллуш лору шина талламхочо 1-чунна тIера 9-чунна тIеккаччалц долу тIедахкарш кхочушдарехь хIиттийначу баллийн барам 10 а, цул сов а цхьаьнацабар нислахь (хIора эксперто тIедахкарийн мах хадоран массо позицешца (критерешца) хIиттийна баллаш вовшахтуху: ХЖК1–ХЖК2, С1К1– С1К4, С2К1– С2К4, С3К1– С3К4, ГК1–ГК4, ФК1).

И тайпа хьал нислахь, кхоалгIачу талламхочо (эксперто) мах хадоран ерриге а позицешца 1,9-гIий тIедахкаршна юха а таллам бо.

Белхан дерриге а тIедахкаршна хIиттийначу баллийн буха тIехь юкъара балл ягар а йой, **5** баллан тIегIанца мах хадабо.

10. Экзамен дIаяхьаран хьелаш (*говзанчашка лехамаш*)

Нохчийн меттан экзамен йолчу аудитори чу нохчийн меттан говзанчаш-филологаш ца буьту. Экзаменехь вовшахтохархо (организатор) хила веза нохчийн мотт хьоьхуш воцу хьехархо. Экзамен дIаяхьаран юкъара инструкци хиларо таро хуьлуьйту, предметан говзанчаш юкъа ца озош, цхьатерра хьелаш лардан.

КхидIа даладо экзамен дIаяхьаран магийна низам.

Экзаменационни коьчал чохь йолу пакет каракхаьчначул тIаьхьа экзамен лучара дерриге кехаташ я бланкаш, шайх болу хаамаш тIеязбой, охьадохку, оьшучу низамехь белхан меттехь.

Цкъа хьалха экзамен лучара ладугIу юьхьанцарчу тексте. Тексте ладугIучу хенахь экзамен лучеран бакъо ю черновик тIехь цхьацца йозанаш дан. ШозлагIа ешначул тIаьхьа хаттаршна жоьпаш даларца йозанан болх кхочушбо экзамен лучара. Тексте ладугIу, аудиозаписах пайда а оьцуш.

5-гIа таблица.

Хаттаршна жоьпаш даларца йозанан болх дIабахьаран кеп

№	Организаторан болх	Экзамен лучеран болх	Герггарчу хьесапан хан

1	Дуьххьара аудиозапись хIоттор	Юьхьанцарчу тексте ладогIар. Тексте ладугIучу хенахь черновик тIехь цхьацца йозанаш дар	3-4 минот
2	Текстан ойлаян хан ялар	Черновикашца болх бар	5-6 минот
3	Аудиозапись шолгIа хIоттор	Юьхьанцарчу тексте ладогIар	3-4 минот
4	Запись дIаяккхар. Болх язбан болабан безарх а, дошам лело бакъо хиларх а хаам бар		
5		Йозанан болх кхочушбар	

Цул тIаьхьа экзамен лучара кхочушдо экзаменационни белхан 2-чу а, 3-чу а дакъойн тIедахкарш.

Белхан дерриге дакъош тIехь болх бечу хенахь экзамен лучеран бакъо ю нийсаяздаран (орфографически) дошамах пайдаэца.

11. 2021-чу шеран ТЛК-хь бина хийцамаш, 2019 шарахь хиллачуьнца дуьстина

2021 шеран экзаменационни балха тIехь, 2019 шарахь хиллачуьнца дуьстича, белхан дIахIоттам ларбина. 1 тIедиллар, 9 (9,1; 9,2; 9,3) тIедахкарш, церан мах хадоран къепе ца хийцина. 2021 ш. ТЛК-н тIедахкарийн барам хийцина 15 тIера 9 тIе кхаччалц, болх кхочушбарна юьхьанцара балл а хийцаелла 37 тIера 31 тIе кхаччалц.

2021 шеран нохчийн меттан ТЛК, 2019 шарахь санна, кхаа декъах лаьтта. Нагахь хиллачу ТЛК-н вариантехь кхуьй а дакъа юкъартематически хьежамца вовшашца дозуш хиллехь а, 2021 шеран ТЛК-н вариантехь жимачу йозанан балхана (1 дакъа) лерина текст шен чулацамца йозуш яц белхан 2,3 дакъошца. Цуьнца цхьаьна хийцаелла жимачу йозанан балхана леринчу текстан жанрови башхалла.

Хийцабелла ТЛК-н 2 декъан чулацам. Нагахь 2019 шарахь белхан 2,3 дакъош ешначу цхьана текстан буха тIехь кхочушдеш хиллехь а, 2021 шеран ТЛК-н еша леринчу текстан буха тIехь кхочушдеш 3 тIедиллар бен дац. Экзаменационни балхо таро ло экзамен лучунна меттан коьчалан тайп-тайпана анализ кхочушъян. Цу Iалашонца белхан 2-чу декъехь далийна 7 тIедиллар: 4 тIедилларо (2-5 тIедахкарша) толлу орфографически, пунктуационни, грамматически анализ кхочушъяран хаарш; 3 тIедиллар (6-8 тIедахкарш) текстан анализ ярна тIехьажийна ду, вуьшта, цара толлу текстан чулацамах нийса а, кIорггера а кхетар. Иштта экзамен лучунна текстан синмехаллин категореш йовзаран тIегIа билгалйоккху; чолхечу хьолах, авторан я турпалхочун позицех кхетар, текстан чулацаме анализ ярехь синонимийн, антонимийн юкъаметтигах кхетаран мехалла; Iамийна меттан суртхIотторан гIирсаш бовзар.

2021 шеран 9-чу классан дешархойн нохчийн меттан ПКЭ-н ТЛК-н вариантан жамIдаран хьесап (план)

6-гIа таблица.

Экзаменационни белхан дерриге тIедахкарш юьхьанцарчу чолхаллин барамехь ду

№	Толлучу чулацаман дакъош	Толлучу чулацаман дакъойн код	Толлучу хаарийн код	Кхочушдинчу тIедилларан лаккхара балл	ТIедиллар кхочушдан герггарчу хьесапехь елла хан (минот)

1	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хааргш кхоллар:** текстан анализ а, текстан коьрта билгалонаш йовзар а; тема а, коьрта маьlна а, коьрта дешнаш а, микротемаш а къасто хаар; къамелан гlуллакхан-маьlнин тайпанаш къастор а, иштта тайп-тайпанчу кепехь тексташ кхоллар а, церан дlахlоттаран норманаш ларъяр а. **Къамелан гlуллакхдаран некъаш кхиор (ладогlар, ешар, йоза):** къамелан гlуллакхан-маьlнин тайпанаш (дийцар, суртхlоттор, ойлаяр), меттан гlуллакх даран башхаллаш къасто хаар а; текстера хаамех кхетар а, барта а, йозанан кепехь а цуьнан чулацам схьакховдо хаар. **Дешнийн бараман хьал кхиор; къамел даран кепе а, хьоле а хьаьжжина, ойланаш, синхаамаш паргlат бийцархьама, къамелехь пайдаоьцучу грамматически гlирсийн барам алсамбаккхар:** барта а, йозанан а къамел хlотторехь дошамех пайдаэца хаар, дешан лексически маьlна (нийса а, тардина а) къасторна оьшу хаамаш схьаэцаран lалашонца дошамех пайдаэцар; нийсаяздаран дошамех пайдаэцар	8.1 8.4 8.6 9.3 9.4 9.2 7.18 6.1	2.1 2.4 3.1 3.3 3.5 3.6 3.8 –3.10	5[1]	90
2	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хааргш кхоллар:** синтаксисан коьрта дакъош довзар; предложенин синтаксически анализ кхочушъяр; предложенин коьртаза меженаш, предложенин цхьанатайпана меженаш, предложенин	5.1 – 5.14	1.1	1	13

	шакъаьстина меженаш, тӀедерзарш, юкъадало дешнаш довзар; предложенин грамматически лард билгалъяккхар; чолхе предложени йовзар				
3	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а караерзор, барта а, йозанан а белхаш кхочушдеш, царах къамелехь пайдаэца хаар а:** диалогехь, цитированехь, ма-дарра къамелехь, чолхе, цхьалхе предложенешкахь, предложенин чаккхенехь сацаран хьаьркаш хӀитторан бакъонех пайдаэцар	7.1 – 7.19	1.1	1	13
4	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар:** синтаксисан коьрта дакъош довзар; предложенин синтаксически анализ кхочушъяр; предложенин коьртаза меженаш, предложенин цхьанатайпана меженаш, предложенин шакъаьстина меженаш, тӀедерзарш, юкъадало дешнаш довзар; предложенин грамматически лард билгалъяккхар; чолхе предложени йовзар	5.1 5.14	11	1	10
5	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а караерзор:** барта а, йозанан а белхаш кхуллуш, къамелехь меттан норманех пайдаэца хаар; дош нийсаяздаран бакъонех пайдаэцар; гӀуллакхан къамелан дакъош нийсаяздаран бакъонаш караерзор а, царех йозанехь пайдаэца хаар а; дош нийса сехьадаккха хаар; цӀердешнийн,	6.1 – 6.14	1.1	1	13

	билгалдешнийн, цIерметдешнийн, терахьдешнийн, хандешнийн кепаш бакъонашцца хийцар				
6	Тайп-тайпана ешаран кепаш хаар; ешначу публицистически, исбаьхьаллин, дешаран-Iилманан тайп-тайпанчу текстийн чулацамах нийса кхетар (дийцар, суртхIоттор, ойлаяр), барам 400-450 дашал кIезга боцуш: йозанца тема а, текстан коьрта маьIна а къастор, текстан чулацамца догIуш, хаттаршна жоьпаш далар	8.1	2.1 2.3 2.4	1	12
7	**Нохчийн меттан коммуникативни-эстетически таронех пайдаэцар:** къамелехь синтаксисан, лексикин, фонетикин суртхIотторан гIирсийн коьрта тайпанаш довзар а, церан характеристика а (эпитет, метафора, гипербола, олицетворени, дустар, дустаран карчам, фразеологизм, синонимаш, антонимаш, омонимаш)	10.1	1.1	1	12
8	**Дешан тайп-тайпана анализ яран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ яран а хаарш кхоллар:** дешан а, масех маьIна долчу дешан а, стилистически башхалла йолчу дешан а лексически маьIна а, царах пайдаоьцу меттиг а билгалъяккхар; синонимаш, антонимаш ялор	2.1 – 2.5	1.1 1.3	1	12
9	**Коммуникативни ойланца а, темица а, Iалашонца а цхьаьнадогIуш алар кхолларехь меттан башхаллаш нийса къасто хаар:** къамелан гIуллакхан-маьIнин тайпанаш къастор а, иштта тайп-тайпанчу кепехь библиографи текстaш кхоллар (дийцар, суртхIоттор, ойлаяр), дахарехь зеделлачунна тIе а тевжаш; ешначу текстера хаамаш йозанца схьабийцар; нохчийн литературни меттан норманаш йозанехь ларъяр. **Дешнийн бараман хьал кхиор; къамел даран кепе а, хьоле а хьаьжжина, ойланаш, синхаамаш паргIат бийцархьама, къамелехь пайдаоьцучу грамматически гIирсийн барам алсамбаккхар:** барта а, йозанан а къамел хIотторехь	6.1 7.18 8.1 8.2 8.6 9.2– 9.4	2.1 – 2.4 3.2 – 3.5 3.7 – 3.10	9 [1]	60

	дошамех пайдаэца хаар, дешан лексически маьIна (нийса а, тардина а) къасторна оьшу хаамаш схьаэцаран Iалашонца дошамех пайдаэцар; нийсаяздаран дошамех пайдаэцар				
	Дерриге тIедахкарш – **9**. Царах доцца жоп даларан – **7** **(2-8)**; даьржина жоп даларан – **2** **(1,9)**; чолхаллин барамца: Б – **1** **(9)**. Лаккхара юьхьанцара балл – **31**. Болх кхочушбарна хан – **235 минот**.				

[1] 1-рий, 9-гIий тIедахкарш толлуш, экзамен лучун йозанан къамел ма-дарра а, нийса а дIаяздаран мах хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх, сочинени таллaран буха тIехь цхьаьна **10** баллаца хадабо.